

Grau de Filologia Catalana

Treball de Fi de Grau

Curs 2024-2025

La dona entre tòpics i paraules: un estudi basat en *Els valencians
parlen els uns dels altres* de Manuel Sanchis Guarner

Marta Bau Pajuelo

Tutor: Dr. José Enrique Gargallo Gil

4 QUALITY
EDUCATION

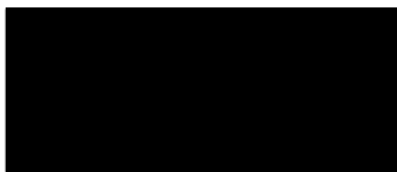
Barcelona, 13 de juny del 2025

Amb aquest escrit declaro que soc l'autor/autora original d'aquest treball i que no he emprat per a la seva elaboració cap altra font, incloses fonts d'Internet i altres mitjans electrònics, a part de les indicades. En el treball he assenyalat com a tals totes les citacions, literals o de contingut, que procedeixen d'altres obres. Tinc coneixement que d'altra manera, i segons el que s'indica a l'article 18, del capítol 5 de les Normes reguladores de l'avaluació i de la qualificació dels aprenentatges de la UB, l'avaluació comporta la qualificació de "Suspens".

Barcelona, a __13 de juny __de 2025__

Signatura:

Agraïments

*Al meu tutor, José Enrique Gargallo Gil,
per haver-me guiat i aconsellat
en el desenvolupament del treball.*

*Als meus pares i la meva germana,
per creure en mi des del primer
moment i per acompanyar-me
sempre.*

*A la meva parella,
pel suport incondicional.*

RESUM

Aquest treball analitza la representació de la dona en *Els valencians parlen els uns dels altres* de Manuel Sanchis Guarner, a partir d'una selecció de dictats tòpics que fan referència a la figura femenina. Després d'un buidatge complet del llibre, s'han transcrit més de 120 refranys, dels quals se n'han seleccionat prop de 80 per a una classificació estructural i temàtica. El resultat és una selecció i classificació que inclou tòpics sobre la bellesa, el comportament, la sexualitat i la moral de les dones en diferents zones del País Valencià. A més d'oferir una anàlisi crítica d'aquests discursos tradicionals, el treball aporta una eina útil per a futures recerques, ja que el llibre original no es pot consultar en línia i tots els dictats han estat transcrits i organitzats digitalment.

Mots clau: Tòpics populars, representació de la dona, estereotips de gènere, folklore valencià.

ABSTRACT

This research analyzes the representation of women in *Els valencians parlen els uns dels altres* by Manuel Sanchis Guarner, based on a selection of folk sayings that refer to the collective female figure. After a complete review of the book, more than 120 sayings were transcribed, of which around 80 were selected for structural and thematic classification. The result is a typology that includes topics related to female beauty, behavior, sexuality, and morality across various regions of the Valencian Country. In addition to providing a critical analysis of these traditional discourses, this work also serves a practical purpose: since the original book is not available online, all sayings have been transcribed and digitally organized by the author, making this study a useful tool for future research in folklore and linguistics.

Keywords: Popular sayings, women, gender stereotypes, valencian folklore.

ÍNDEX

1. PRESENTACIÓ	1
1.1. <i>Presentació i objectius del treball</i>	<i>1</i>
1.2. <i>Justificació del treball.....</i>	<i>2</i>
2. INTRODUCCIÓ.....	3
2.1. <i>L'autor i el llibre</i>	<i>3</i>
3. ESTAT DE LA QÜESTIÓ: MODELS ANTERIORS	5
4. CORPUS	6
4.1. <i>Classificació per aspectes formals diversos</i>	<i>7</i>
4.1.1. <i>La bellesa relacionada amb la natura.....</i>	<i>7</i>
4.1.2. <i>Ponderació física, estètica.....</i>	<i>8</i>
4.1.3. <i>Al·lusions sexuals / cosificació</i>	<i>12</i>
4.1.4. <i>Tòpics descriptius de caràcter i comportament.....</i>	<i>17</i>
4.1.5. <i>Valoracions positives</i>	<i>20</i>
4.1.6. <i>Valencianitat</i>	<i>22</i>
4.2. <i>Classificació d'estructura recurrent</i>	<i>24</i>
4.2.1. <i>Estructures negatives fixes; repeticions del tipus "ni X ni Y" o "de X ni dona ni..."</i>	<i>24</i>
4.2.2. <i>Dictats tòpics negatius.....</i>	<i>27</i>
4.2.3. <i>Dictats tòpics amb referències físiques.....</i>	<i>30</i>
4.2.4. <i>Tòpics humorístics o grollers</i>	<i>32</i>
4.2.5. <i>Dictats tòpics amb al·lusió explícita de la paraula <i>puta</i></i>	<i>34</i>
4.2.6. <i>Dictats tòpics amb diferències dialectals</i>	<i>36</i>
5. VISUALITZACIÓ GEOGRÀFICA DELS DICTATS TÒPICS.....	37
6. CONCLUSIÓ	38
7. BIBLIOGRAFIA	39
7.1 <i>Fonts citades per Manuel Sanchis Guarner.....</i>	<i>40</i>
7.2 <i>Webgrafia.....</i>	<i>41</i>
8. ANNEXOS.....	43
8.1. <i>Annex 1.....</i>	<i>43</i>
8.2. <i>Annex 2.....</i>	<i>43</i>

1. PRESENTACIÓ

1.1. Presentació i objectius del treball

Aquest projecte ofereix una anàlisi crítica sobre la representació de la dona en l'obra *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*, de Manuel Sanchis Guarner. L'estudi es basa en analitzar com la dona ha estat descrita en els dictats tòpics de l'espai lingüístic valencià, posant especial atenció en la manera com aquests refranys han consolidat certs rols de gènere. A partir d'una classificació temàtica, es distingiran diverses tipologies de refranys, des dels que destaquen les virtuts femenines fins als que perpetuen visions estereotipades o pejoratives.

Sanchis Guarner, amb una mirada etnogràfica i lingüística, aplega en aquest llibre centenars d'expressions populars transmeses oralment entre pobles del País Valencià. Aquest corpus de refranys, dites i cançons esdevé una valuosa font per entendre no només les relacions de rivalitat i veïnatge entre localitats, sinó també per fer una lectura crítica del paper que té la dona dins d'aquest imaginari, tot explorant com la llengua vehicula estereotips, valors i representacions de gènere. Es tracta d'un estudi interdisciplinari, que combina eines de l'anàlisi del discurs, els estudis de gènere, la paremiologia i la sociolingüística, per oferir una interpretació rigorosa del material recollit per Sanchis Guarner.

El treball es divideix en tres parts: la primera és la presentació de les fonts, tant d'obres com de treballs que parlen de dictats tòpics valencians com de material que hi estigui relacionat; la segona és l'explicació teòrica del llibre de Sanchis Guarner; i la tercera, la més rellevant, és l'organització de la classificació dels materials trobats.

L'objectiu principal és analitzar críticament la representació de la dona en els dictats tòpics continguts a *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*, de Manuel Sanchis Guarner.

D'entre els objectius específics del present treball, en destaquen diversos. En primer lloc, es pretén localitzar i buidar sistemàticament els dictats tòpics que fan referència directa o indirecta a la figura femenina dins de l'obra. En segon lloc, un cop

recopilats els materials, es pretén classificar-los temàticament i estructuralment, tot establint categories que permetin analitzar-ne les recurrències, les formes i els continguts. A continuació, es vol detectar la presència i la tipologia dels estereotips de gènere que s'hi manifesten, tot considerant els diversos matisos amb què s'articulen aquestes representacions dins del discurs popular. A més, es planteja com a objectiu analitzar de quina manera aquestes representacions contribueixen a la construcció d'una identitat col·lectiva marcada per una càrrega simbòlica sovint sexista o misògina, especialment en el context de la rivalitat entre pobles. D'altra banda, es vol reflexionar sobre la relació entre llengua, cultura i gènere des d'una perspectiva crítica i interdisciplinària, que integri conceptes procedents dels estudis literaris, sociolingüístics i de gènere.

Finalment, es pretén aportar eines per a una lectura actualitzada i conscient del patrimoni lingüístic oral, que permeti valorar-lo com a testimoni d'una època i, alhora, qüestionar-ne les implicacions simbòliques en la societat contemporània.

1.2. Justificació del treball

La motivació que m'ha dut a escollir la temàtica del treball es remunta a les sessions de l'assignatura *Orígens i Formació de les Llengües Romàniques*, impartida pel professor José Enrique Gargallo Gil. Al llarg del curs, el professor va posar molt d'èmfasi en els refranys i les dites com a elements lingüístics que conserven una gran càrrega cultural i ideològica. La passió amb què transmetia aquest contingut em va fer adonar de la riquesa que s'amaga darrere del llenguatge popular, i de la capacitat que té per vehicular creences, valors i, fins i tot, prejudicis socials.

A partir d'aquest interès compartit, vam començar a conversar sobre la possibilitat de fer un treball final de grau que partís de la base dels refranys, però que anés més enllà de la mera catalogació o anàlisi lingüística. Va ser així com, entre els dos, vam començar a perfilar el tema: un estudi que confrontés els tòpics sobre la figura femenina, els refranys i les relacions entre pobles o comarques rivals. Així doncs, el professor em va proposar fer un estudi sobre l'obra *Els pobles valencians parlen els uns dels altres* de Manuel Sanchis Guarner.

2. INTRODUCCIÓ

2.1. L'autor i el llibre

Manuel Sanchis Guarner (València, 1911 – 1981) fou un dels intel·lectuals més influents del segle XX al País Valencià; filòleg, historiador i folklorista. Sanchis va destacar per la seva tasca en la recuperació i estudi de la llengua i la cultura valencianes, així com per la seva contribució a la filologia catalana en general (*Associació d'Escriptors en Llengua Catalana*, s. d.).

Sanchis va quedar orfe de pare i mare des de ben jove, i va ser criat pel seu oncle, el canonge i historiador Josep Sanchis Sivera, qui va influir decisivament en la seva formació humanística. Es va llicenciar en Dret (1932), en Filosofia i Lletres (1933) a la Universitat de València, i posteriorment es va traslladar a Madrid per continuar els seus estudis al Centro de Estudios Históricos, on va ser deixeble de Ramón Menéndez Pidal i Tomás Navarro Tomás (*Real Academia de la Historia*, s. d.; UV, 2011). Participà activament en l'*Atlas Lingüístico de la Península Ibérica (ALPI)*, on es va encarregar de les zones de parla catalana (*Real Academia de la Historia*, s. d.). Durant la Guerra Civil, es va integrar a l'exèrcit republicà i, posteriorment, va ser empresonat durant quatre anys de condemna. Entre 1943 i 1959 va residir a Mallorca, on col·laborà estretament amb Francesc de Borja Moll en la redacció del *Diccionari Català-Valencià-Balear* i dinamitzà la vida cultural balear en plena dictadura franquista (VilaWeb, 2023).

Al llarg de la seva trajectòria, va ser reconegut amb diversos premis i distincions, entre els quals destaca el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (1974) atorgat per l'*AELC (Associació d'Escriptors en Llengua Catalana)*, s. d).

La seva producció abasta una gran diversitat de camps, com ara la gramàtica, la dialectologia, l'etnografia, la història i la literatura. Dins d'aquest ampli corpus, destaca especialment l'obra que constitueix l'eix del present estudi: *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*, una obra cabdal de la cultura popular valenciana, escrita per Manuel Sanchis Guarner. Publicada en quatre volums entre 1963 i 1983, aquesta col·lecció recull refranys, dites, cançons i malnoms que els habitants de diversos pobles del País Valencià utilitzen per referir-se als seus veïns. L'objectiu principal de l'autor era preservar aquest

patrimoni oral i oferir una visió de les relacions intercomarcals, sovint marcades per rivalitats, humor i estereotips locals.

Quant a l'estructura de l'obra, hi ha quatre volums, dels quals cada un se centra en una zona específica:

- Volum I (1963): Sector septentrional (província de Castelló).
- Volum II (1965): Sector meridional (província d'Alacant).
- Volum III (1968): Sector central-litoral (província de València, zona costanera).
- Volum IV (1983): Sector central-interior (província de València, zona interior).

Els tres primers volums van ser publicats per l'editorial L'Estel, mentre que el quart es va incloure en l'Obra Completa de Sanchis Guarner, editada per Eliseu Climent.

Quant a les edicions posteriors, el 1992, la Fundació Caixa Castelló va publicar una edició facsímil dels quatre volums, mantenint l'estructura original i facilitant l'accés a aquesta obra a noves generacions d'estudiosos i lectors interessats en la cultura valenciana.

Aquesta obra conjuga dos aspectes importants de l'activitat de l'autor: d'una banda, la seva dedicació permanent als estudis etnogràfics; de l'altra, el seu coneixement directe, detallista i precís, de la realitat geogràfica del País Valencià.

Els elements del folklore geogràfic no tenen denominació específica en la llengua popular. La gent els anomena simplement *cançons*, *folies* o *trobos* si tenen forma rimada; *ditxaratxos*, *xarrades*, *falòries*, o *refranys*, si es tracta d'aforismes sense rima, i rondalles o *qüentos* quan són petites narracions (Sanchis Guarner, 1963, pàg. 33).

Pel que fa als continguts, l'autor aplega una gran varietat d'elements folklòrics: cançons, dites, rondalles i narracions breus. Els tòpics inclosos són presentats amb fidelitat a la seva forma oral, mantenint les peculiaritats dialectals, la morfologia, la sintaxi i el lèxic propis de cada comarca, incloent-hi castellanismes esporàdics i mots considerats grollers o vulgars.

En la transcripció, s'ha utilitzat una ortografia que respecta la pronúncia dialectal, sobretot quan aquesta afecta la rima. Les imperfeccions de mètrica o rima s'han deixat tal com apareixien originalment, a excepció d'uns pocs casos on les errades semblaven clarament individuals (Sanchis Guarner, 1963, pàg. 34).

L'obra també destaca pel rigor documental. En els casos en què les dites no han pogut ser recollides oralment, s'han emprat fonts bibliogràfiques, que l'autor cita detalladament (pàgines 67-68), prioritzant sempre l'origen més antic conegut. La tasca de destriar les cançons populars ha estat minuciosa, atesa la confusió habitual entre autors i recopiladors en alguns reculls previs (Sanchis Guarner, 1963, pàg. 34). Finalment, cal destacar que molts dels materials han estat recollits directament dels informants rurals, i sovint ha estat més fàcil obtenir-los dels pobles veïns que dels propis al·ludits, donat el caràcter sovint burlesc o ofensiu dels continguts (Sanchis Guarner, 1963, pàg. 35).

3. ESTAT DE LA QÜESTIÓ: MODELS ANTERIORS

Un aspecte rellevant de cara a desenvolupar el treball consistia a fer una recerca tant en el panorama català com en el global per veure si anteriorment ja s'havia dut a terme algun projecte similar. Un cop feta aquesta exploració, s'observa que sí que hi ha algun referent semblant, però no s'ha tractat ni s'ha fet exactament el mateix.

Entre els treballs que han abordat aspectes relacionats, cal destacar, en primer lloc, l'aportació del mateix Sanchis Guarner (1998 [1943]), *Folklore geogràfic de la comarca d'Alcoi*, que serveix de pauta per a l'obra que és objecte del meu estudi.

En la nostra contemporaneïtat, el treball “*Setze jutges. Dictats tòpics peninsulars i veïnatge lingüístic*”, elaborat per Joan Fontana i Tous (2022), proposa una cartografia dels dictats tòpics entre comunitats lingüístiques de la península ibèrica, destacant el seu paper com a mecanisme de reafirmació identitària i expressió de tensions socioculturals.

Un altre estudi destacable és “*Para chicas guapetonas / Villafranca y Angresuela...*” de José Enrique Gargallo Gil (en premsa), on es fa una anàlisi lèxica i toponímica a partir de l'*Onomasticon Cataloniae*, amb una atenció especial a les expressions humorístiques o sarcàstiques que afecten poblacions concretes, moltes

vegades a través de la caracterització de les seves dones. Aquest treball evidencia com els discursos populars poden actuar com a dipòsits de prejudicis i representacions col·lectives persistentment arrelades.

A diferència dels estudis esmentats, aquest treball no només analitza els dictats tòpics entre pobles rivals, sinó que ho fa focalitzant-se exclusivament en la representació col·lectiva de la dona dins d'aquests discursos. A més, incorpora una perspectiva interdisciplinària —literària, sociolingüística i de gènere— per tal d'abordar el fenomen no com un simple fet folklòric, sinó com un mecanisme ideològic de construcció simbòlica del territori i del gènere.

Aquesta combinació de focus temàtic i metodologia d'anàlisi pretén contribuir al debat sobre com el patrimoni lingüístic popular pot ser llegit críticament, així com a la visibilització de discursos que, malgrat formar part del llegat cultural, reproduïen formes de violència simbòlica o desigualtat.

4. CORPUS

Per a la confecció del corpus del treball, he optat per oferir una classificació que distingeix entre dues tipologies principals: d'una banda, els dictats tòpics amb aspectes formals diversos, i de l'altra, els dictats tòpics d'estructura recurrent.

Així mateix, cal destacar que, en el tractament dels topònims, he procurat fer ús de l'exònim corresponent (si n'hi ha) al costat de la forma genuïna de cada nom de lloc. Aquesta opció permet mostrar tant la forma habitual emprada pels habitants de la zona com la forma normativitzada o d'ús oficial.

D'altra banda, cada testimoni va precedit de la indicació de procedència dins del volum, i seguit de la de volum i pàgina. Així, en el primer dels testimonis: III, 59 i Vol. III, pàg. 135, respectivament.

4.1. Classificació per aspectes formals diversos

La classificació següent agrupa els diferents dictats tòpics segons el seu contingut predominant, posant èmfasi en la representació de la dona i els valors culturals que aquestes expressions reflecteixen.

4.1.1. La bellesa relacionada amb la natura

Aquest apartat recull dictats on la bellesa femenina s'associa amb elements naturals com roses, aigua o flors. Aquest recurs no només reforça la idea d'una bellesa espontània i pura, sinó que també estableix un vincle simbòlic entre les dones i el món natural, sovint com a expressió d'harmonia i frescor. Aquestes metàfores són habituals en la poesia popular i reflecteixen una idealització que sovint amaga una visió passiva i decorativa de la dona.

III, 59. *Són les xiques de Quart*

*pomell de roses,
i açí lo que sobra
són quatre coses:
capsa de polvos
coloret i pastilles,
modes de monyo.*

a Quart. (Vol. III, pàg. 135)

III, 12. *En el pueblo de Caudete*

*echan agua y salen rosas;
por eso se ha de llamar
el pueblo de las hermosas.*

a Utiel. (Vol. IV, pàg. 72)

II, 19. *En lo poblet de les Cases*¹

diuen que no hi ha fadrines,

¹ El poblet de *les Cases* és el llogaret *Altea de la Vella*.

*i al pujar de la costera
n'hi han dos com roses fines.*

MARTÍNEZ, *Folkl.*, III, 187. (Vol. II, pàg. 78)

II, 50. *En lo poble de Callosa*

*diuen que no hi ha fadrines,
i el diumenge de matí
ixen com les roses fines.*

FIGUERAS, *Geogr.*, 241. (Vol. II, pàg. 85)

4.1.2. Ponderació física, estètica

Els dictats tòpics recollits en aquest apartat es caracteritzen per fer referència a la bellesa física i l'atractiu estètic de les dones d'un poble o comarca determinats. Aquest tipus d'expressió popular no només pretén destacar uns trets positius concrets —com l'alçada, la primesa o la gràcia corporal—, sinó que sovint també jerarquitzava estèticament diferents poblacions, presentant algunes com a font de bellesa femenina i, per tant, com a símbol d'orgull local.

Aquests tòpics funcionen com a etiquetes geogràfiques que atribueixen valor o prestigi a una localitat a partir de l'aspecte físic de les seves dones. S'hi repeteixen fórmules com “per a xiques guapes, X” o “no hi ha poble com X”, que contribueixen a fixar un mapa simbòlic sobre la percepció de la bellesa dins del territori valencià i, de vegades, fins i tot en relació amb zones castellanoparlants o aragoneses properes, la qual cosa revela un intercanvi cultural a les zones de frontera.

Tot i que la intenció aparent és elogiosa, en molts casos aquesta bellesa es cosifica o es redueix a un atribut col·lectiu sense dimensió personal, i pot aparèixer associada a la funció decorativa o sexual. En altres exemples, la valoració estètica esdevé burla o comparació corporal, com passa quan es destaquen exageradament les “pantorrilles” o es contraposa una localitat “guapa” a una altra que no ho és.

A més, cal destacar que, dins d'aquesta categoria, també s'hi recullen diversos dictats tòpics en castellà, especialment en zones castellanoparlants o de frontera

lingüística, com ara a Navaixes [Navajas], on es diu: *En Navajas, chicas guapas...*; a Aín, amb *en la Vall, las chicas guapas...*; referit a la Vall de Almonacid, de la zona veïna castellanoparlant. Vistabella, en referència a *Villafranca y la Angresuela, para chicas guapetonas*.

I, 5. *A la Pobla botifarres,
i tacons al Ballestar;
per a vore xiques guapes
a Fredes i Coratxà.*

a la Pobla de Benifassà. (Vol. 1, pàg. 78)

II, 14. *Binicarló² i Vinaròs,
Càlig i la Salzedella
per a vore xiques guapes
no hi ha poble com Morella.*

a Peníscola. (Vol. I, pàg. 101)

II, 20. *P'a xiques guapes, Canet,
i l'afaram a Cervera,
p'a bones danses, Sant Jordi,
per a canters nous, Traiguera.*

a Peníscola. (Vol. I, pàg. 102)

V, 30. *En València estan les roses,
en Castelló los rosers,
en Borriol les xiques guapes,
i en la Pobla els nyenyaters.*

a Borriol. (Vol. II, pàg. 160)

² La forma oficial i normativa és *Benicarló*.

II, 14. *En Altea, xiques guapes;
en Benidorm, mariners;
en la Nucia, tramussos;
i en Callosa, espardenyers.*

a Altea. (Vol. II, pàg. 76)

IV, 7. *Alacant per a les barques,
Xixona per al raïm,
i per a les xiques guapes,
Ibi, Castalla i Onil.*

a Biar. (Vol. II, pàg. 148)

III, 30. *Catarroja, l'aigua roja
i el molí sense farina;
el que vullga xiques guapes
vaja a casa la Raspina.*

Pitos i flautes, 236. (Vol. III, pàg. 130)

III, 31. *Catarroja, l'aigua roja
i el molí sense forment;
si voleu les xiques guapes
hau d'anar a Picassent.*

a Silla. (Vol. III, pàg. 130)

IV, 24. *Per a freses, en la Vall³;
per a taronges, Corbera,
i per a les xiques guapes
no hi ha poble com Cullera.*

a Llaurí. (Vol. III, pàg. 154)

³ *La Vall* és designació escurçada per a la vila de Tavernes de Valldigna.

IV, 3 b. *Alboraig i Macastre,*
corral de vaques;
Torís i Godelleta,
les xiques guapes.

a Torís. (Vol. IV, pàg. 83)

V, 82. *Montroi està costerut,*
Montserrat, corral de vaques.
I Real, que està planet,
allí estan les xiques guapes.

a Real de Montroi. (Vol. IV, pàg. 112)

VII, 10 a. *En Navajas, chicas guapas,*
Segorbe, los coladores,
Altura, la levadura,
y Gátova, los ladrones.

a Navaixes. (Vol. I, pàg. 200)

I, 33. *En Sagunto se usa el peine,*
y en Segorbe la peineta;
en la Vall⁴, las chicas guapas,
y en Algimia las culecas⁵.

a Aín. (Vol. I, pàg. 199)

III, 27. *Para cantar, en el Puerto;*
y bailar, en Mosqueruela;
para chicas guapetonas,
Villafranca y la Angresuela⁶.

⁴ Es refereixen a la Vall de Almonacid, de la zona veïna castellanoparlant.

⁵ La forma *culeca* és variant popular de *chueca*, amb influència paronímica de *cul*.

⁶ *El Puerto* és la designació popular de la localitat de Puertomingalvo. *La Angresuela* és el nom popular de la Iglesuela del Cid. Totes dues, de la contigua província de Terol.

a Vistabella. (Vol. I, pàg. 124)

V, 64. *Les xiques que més m'agraden*
són les del Pla de Moró,
les del Mas de Correntilla
i totes les del Frontó.

VERGARA, *Dicc. Geogr.*, 187. (Vol. I, pàg. 167)

III, 38. *Xiques de Quart i Manises,*
podeu lligar les trenilles⁷,
que les de Paterna tenen
més grosses les pantorrilles.

a Quart. (Vol. III, pàg. 131)

4.1.3. Al·lusions sexuals / cosificació

Aquest apartat recull aquells dictats tòpics en què la figura femenina és objecte de referències sexuals més o menys explícites, o bé és cosificada a través d'imatges corporals, accions insinuants o metàfores de caràcter eròtic o groller. Aquestes expressions, molt sovint formulades amb to humorístic o satíric, reflecteixen una visió de la dona reduïda a la seva corporalitat o a la seva funció sexual, i reproduïxen patrons patriarcals presents històricament en el folklore oral.

En els exemples que s'hi inclouen abunden les referències a parts del cos, com ara la “panxa rasposa”, el “culet”, la “carxofa” o la “cua de palla”, i també en comportaments que suggereixen promiscuïtat, desig sexual o desvergonyiment, com les xiques que “s'ajiquen per les moreres”, “van de cinc en cinc”, o “no volen dormir a soles”. La reiteració d'aquest tipus d'imatges no és casual: moltes d'aquestes fórmules s'han transmès oralment com a maneres de burla col·lectiva, sovint dirigides a pobles veïns, en què les dones actuen com a símbols per ridiculitzar la localitat sencera.

⁷ Segons Sanchis; *trenilla* o *treneta* significa ‘cueta de cabells’.

Cal tenir en compte que la delicadesa no sol ser característica de la sàtira popular, com ja va advertir Sanchis Guarner, i per això en aquest apartat tampoc no hi falten els tòpics libidinosos o directament ofensius, que barregen cos i identitat femenina.

En alguns casos, les expressions són dialogades o escenificades (“es diuen unes a les altres: —Si a tu et pica, a mi em cou”), o bé juguen amb dobles sentits i jocs de paraules que remetien a pràctiques sexuals o insinuacions públiques (“piquen el pebre”, “tenen una angorfa en compte de campanar”). Altres vegades, l’atribució és més generalitzada, com quan es diu que les dones són la causa del desordre d’un poble, o que ja des de joves “no volen dormir a soles”.

A més, també en aquest apartat hi apareixen dictats tòpics en castellà, com el recollit a Cincorres (“las morellanitas son más ardientes que el fuego”) o a la Losa, amb *tienen la pancha rasposa*. Això evidencia que les expressions sexualitzades sobre la dona travessen fronteres lingüístiques i culturals, i que l’estereotip femení ha estat un recurs compartit en l’imaginari col·lectiu tant en zones valencianoparlants com castellanoparlants.

V, 59. *Les xiques de Torreblanca*

totes van a l'aigua al pou;
la una li diu a l'atra:
—Si a tu et pica, a mi me cou.

a Peníscola. (Vol. I, pàg. 166)

III, 83. *Les xiques de Xirivella*

totes van a l'aigua al pou,
i es diuen unes a atres:
-Si a tu et pica, a mi em cou.

a Quart. (Vol. III, pàg. 141)

V, 60. *Les xiques de Torreblanca*

totes van a segar brossa;
s'escarramen a la séquia
i se renten la carxofa.

a Peníscola. (Vol. I, pàg. 167)

V, 61. *Les xiques de Torreblanca*
totes van de cinc en cinc;
la una se'n diu a l'atra:
—Mare, que grossa la tinc!

a Peníscola. (Vol. I, pàg. 167)

II, 51. *Las de la Losa*
tienen la pancha rasposa.

al Vilar [Villar del Arzobispo]. (Vol. IV, pàg. 58)

V, 66. *En Carlet solen criar-se*
xiques balderes,
i és de tant encamallar-se
per les moreres.

a Guadassuar. (Vol. IV, pàg. 108)

IV, 66. *Les xicones de Riola*
totes són molt pintureres,
tenen la panxa rasposa
de pujar a les moreres.

a Sueca. (Vol. IV, pàg. 162)

I, 48. *Les xiques de Riba-roja*
totes són caragoleres,
tenen la panxa rasposa
de pujar dalt les moreres.

a Quart de Poblet. (Vol. IV, pàg. 33)

V, 14. *Les xiques de Beniopa*
son totes molt faeneres,
tenen la panxa rasposa

de pujar dalt les moreres.

a Beniopa. (Vol. III, pàg. 183)

X, 30. *Les xiques de l'Alfort*⁸

*tenen la panxa pigosa,
i més avall del melic
tenen un mos de rabosa.*

a Biar. (Vol. IV, pàg. 187)

II, 48. *Les sinyores xertolines*

*vergonya se'n poden dar,
perque tenen una angorfa
en compte de campanar.*

a Vinaròs. (Vol. I, pàg. 108)

V, 41. *Les xicones del Real*

*totes pixen en poal,
que no tenen un quinzet,
p' a comprar-se un orinal.*

a Gandia. (Vol. III, pàg. 191)

I, 20. *Dicen que Morella es fría;*

*es verdad y no lo niego;
pero las morellanitas
son más ardientes que el fuego.*

a Cinctorres. (Vol. I, pàg. 81)

IV, 17. *A Figueroles*

*no vages a soles,
que t'acacen les xiques
en camisoles.*

⁸Es tracta d'un topònim menor.

a les Useres. (Vol. I, pàg. 141)

II, 28. *Les xiques de Benidorm*
son altes i pesen poc;
tenen la cua de palla
i no hi ha qui els pegue foc.

MARTÍNEZ, *Folkl.*, III, 187. (Vol. II, pàg. 80)

VI, 21. *El Pinós està perdut,*
la culpa tenen les dones;
les xiques de quinze anys
no volen dormir a soles.

al Pinós. (Vol. II, pàg. 182)

I, 27. *Les xiques de Morvedre*
en el cul piquen el pebre.

a Faura. (Vol. III, pàg. 34)

V, 19. *Són les xiques d'Alginet*
molt desimboltes,
ballant sacs en el culet
quaranta voltes.

a Guadassuar. (Vol. IV, pàg. 97)

III, 25. *Les fadrines del Barxell*⁹
son altes i valen poc,
tenen la cua de palla
i no hi ha qui els pegue foc.

a Alcoi, ap. CMFC, I, 122. (Vol. II, pàg. 114)

⁹ Segons Sanchis Guarner: "El Barxell és una partida i caseriu situada al nord d'Alcoi".

4.1.4. Tòpics descriptius de caràcter i comportament

En aquest apartat es recullen aquells versos satírics que no es limiten a descriure l'aspecte físic de les dones, sinó que en jutgen el caràcter, els hàbits o el comportament col·lectiu. Aquestes atribucions, sovint expressades amb adjectius o imatges caricaturesques, reforcen rols socials tradicionals i transmeten una visió moralitzadora i estereotipada de la feminitat.

L'humor que desprenen aquestes dites es basa en l'exageració i en la generalització, convertint una crítica puntual en una condemna col·lectiva. Així, es presenta a les dones d'un poble com mentideres, tafaneres, materialistes, desenfrenades o amb mal gust a l'hora de vestir-se. En altres casos, se les critica indirectament; per exemple, posant en dubte el criteri dels homes que les escullen o ridiculitzant-ne la feminitat a través de comparacions ofensives.

Aquestes imatges són especialment reveladores perquè funcionen com a mecanismes de control simbòlic: a través de la burla i el menyspreu, es delimiten els comportaments que es consideren inadequats i s'associa el valor de la dona a la seva submissió a uns ideals morals, estètics i socials molt concrets. Alhora, aquesta mena de tòpics reflecteixen una societat que projecta sobre les dones les seves pors, prejudicis i normes.

V, 13. *Beniopa*

*la tropa,
cau de raboses;
totes les xiques
són mentiroses.*

a Gandia. (Vol. III, pàg.183)

V, 48. *El poble de Xeresa,*

*cau de raboses,
totes les dones
són mentiroses.*

a Xeraco. (Vol. III, pàg.193)

1, 7. *A la Pobla estan les fees,
al Boixar les malcarades,
i per a xiques gorrines,
Coratxà i Castell de Cabres.*

a la Pobla de Benifassà. (Vol. 1, pàg. 78)

IX, 4. *En Albaterra
la que no és torta
és cega.*

a Alacant. (Vol. II, pàg. 234)

II, 72. *Les xiques de la Nucia
totes van de cinc en cinc:
porten foc en les sabates
per enganyar a les fadrines.*

a Altea. (Vol. II, pàg. 90)

VI, 23. *Les xiques de la Romana
son poques que ballen bé,
en sentir una guitarra
ixen corrents al carrer.*

al Pinós. (Vol. II, pàg. 183)

VII, 17. *Las chicas de Geldo
no llevan camisa
ni puños ni cuello.*

a Aín¹⁰. (Vol. I, pàg. 183)

¹⁰ Aín és localitat valencianoparlant; Geldo és de parla castellana.

VII, 24. *Les xiques de la Vall*

*totes s'arranquen el monyo
perquè no els fan ball.*

a Aín. (Vol. I, pàg. 203)

II, 13. *Vinaròs, Benicarló,*

*tot a vora de marina;
les fadrines van que ràbien
per dur roba de botiga.*

ATP, I, 68. (Vol. I, pàg. 100)

II, 35. *Les xiques de Vinaròs*

*porten lo topo molt gros,
se penson¹¹ [sic] que és cabellera
i és carabassa en arròs.*

a Peníscola. (Vol. I, pàg. 106)

I, 39. *A la Vall de Gallinera*

*les dones volen saber,
a una lliura de cireres
quant pinyols poden haver.*

a Benialí. (Vol. I, pàg. 54)

II, 51. *Un tort, geperut i coixo,*

*en Callosa s'ha casat;
que tal seria la xica
que encara ha eixit enganyat.*

FIGUERAS, *Geogr.*, 241. (Vol. II, pàg. 85)

IV, 80. *Les fadrines de Sueca*

no volen fadrins de jaca;

¹¹ Hi figura *penson*, la forma habitual del subjuntiu, en comptes de *pensen*, la forma d'indicatiu.

*els prefereixen de brusa,
els diners en la bolxaca.*

a Sueca. (Vol. IV, pàg. 167)

VI, 27. *En Càrcel,*

*els conills pareixen rates,
els hòmens, dones,
i les dones, botifarres.*

a Alberic. (Vol. IV, pàg. 126)

4.1.5. Valoracions positives

En contrast amb la sàtira i la crítica que predominen en molts dels versos populars, aquest apartat recull aquelles expressions que ofereixen una imatge elogiosa de les dones d'una localitat. Es tracta de fórmules que destaquen la bellesa, el bon caràcter o, en alguns casos, fins i tot la conveniència matrimonial de les dones d'un poble, tot sovint en clau d'exaltació local o idealització femenina.

Aquestes valoracions positives, però, no deixen de tenir una càrrega simbòlica que cal llegir amb atenció. Sovint, la dona és presentada com un valor afegit del territori — com el vi, el paisatge o altres béns apreciats —, la qual cosa contribueix a una cosificació amable però igualment reductora. La bellesa, la dolçor o l'aptitud per a fer “una bona casa” esdevenen qualitats normatives, ideals femenins socialment desitjables que funcionen com a emblema d'orgull col·lectiu o com a promesa de felicitat masculina.

Així, aquests elogis no són tan innocents com podrien semblar a primera vista: més enllà del to festiu o adulador, contribueixen a la construcció d'un model femení estàtic i funcional, sovint subordinat als interessos i expectatives dels homes.

III, 106 a. *Si vols cosa bona,
de Muro la dona.*

COLOMA, *Viaje*, 22. (Vol. III, pàg.133)

III, 106 b. *Qui vol sa casa bona,
que de Muro
sigui la dona.*

AMADES, *Canç.*, 1229. Vol. III, pàg.134)

I, 1 a. *Alcublas tiene la fama
del vino y el aguardiente
de las mujeres bonitas
y de los hombres valientes.*

SEGUÍ, CMPV, 680. (Vol, 1V, pàg. 23)

VI, 10 b. *Si vols casar-te en acert,
busca la xica en Artana.
Si vols figuera de gust,
planta-la napolitana.*

AMADES, *FC Canç.*, 1226. (Vol I, pàg. 180)

III, 79. *Dona bella
dona de Xirivella.*

a Quart. (Vol. III, pàg. 140)

III, 44. *Des de Llevant a Ponent,
des de Ponent a Llevant,
no hi ha xiques més boniques
que les que en Mislata hi ha.*

Encisam, 32. (Vol. III, pàg. 132)

I, 21. *L'alegria del fadri
és un mocador de pita,
una manta morellana
i una xica ben bonica.*

a València. (Vol. III, pàg. 81)

V, 91. *En Torís,*

bones dones i bon vi.

a Torís. (Vol. IV, pàg. 113)

III, 28. *Para buen vino, en Utiel,*

porque se cría en la Umbría;

para las buenas muchachas,

*en san Antón y en Turquía*¹².

SEGUÍ, CMPV, 666. (Vol. IV, pàg. 75)

4.1.6. Valencianitat

Els dictats tòpics reunits en aquest apartat comparteixen un mateix eix temàtic: l'expressió d'un orgull identitari vinculat a la condició de ser valencià o valenciana. En aquest cas, la figura femenina no només apareix com a subjecte valorat per la seva bellesa o pel seu comportament, sinó com a símbol de pertinença i transmissió cultural dins d'un projecte familiar o amorós fortament arrelat al territori.

Els versos presentats fan referència a la dona valenciana com a parella ideal i garant de continuïtat, tant en l'àmbit afectiu com en el simbòlic: casar-se amb una valenciana o festejar amb una valencianeta implica reafirmar els llaços amb la terra, la llengua i la tradició. Aquesta idealització adopta una forma clara i reiterativa: la valencianitat s'associa a la bona tria amorosa i a la transmissió d'identitat a les generacions futures, com s'evidencia en versos com *valenciana, com jo, és ella, i vullc que ho siguen mos fills*.

En alguns casos, l'expressió pren una dimensió més poètica o emocional, com en el dictat *Valencianita del alma, dame de tu pecho un ramo...*, on l'afirmació del vincle amb el "regne valencià" supera fins i tot la pertinença estricta a la ciutat de València, estenent el sentiment identitari a tot el territori històric.

¹² *Umbría* és un topònim local, referit a un lloc proper a Bunyol. Pel que fa a *Turquía*, la referència s'utilitza amb to humorístic, com si es tractés d'un poble valencià.

Aquest conjunt de refranys resulta especialment interessant perquè contrasta amb altres tòpics del corpus que tenen un caràcter pejoratiu o cosificador. Aquí, en canvi, la dona és valorada positivament per la seva identitat i arrelament, i esdevé un símbol d'autenticitat cultural.

II, 122 a. *Valenciana fon ma mare*

*i mon pare valencià;
la xica que jo festege
valencianeta serà.*

a València. (Vol. III, pàg. 86)

II, 122 b. *Valenciana fon ma mare*

*i mos avis valencians;
la xica que jo festege
valencianeta serà.*

Encisam, 115. (Vol. III, pàg. 86)

II, 123. *Jo vaig nèixer en València*

*i en València vullc morir;
valenciana, com jo, és ella,
i vullc que ho siguen mos fills.*

Encisam, 123. (Vol. III, pàg. 87)

II, 125. *Valencianita del alma,*

*dame de tu pecho un ramo,
que aunque no soy de Valencia
soy del reino valenciano.*

a Bunyol. (Vol. III, pàg. 87)

4.2. Classificació d'estructura recurrent

En aquest apartat es recullen i analitzen un conjunt de dictats tòpics que comparteixen una estructura rítmica molt marcada, la qual facilita la seva transmissió oral. La rima —tant consonant com assonant— juga un paper fonamental en la construcció d'aquestes fórmules, ja que contribueix a fixar-ne la forma i intensifica l'eficàcia comunicativa.

4.2.1. Estructures negatives fixes; repeticions del tipus "ni X ni Y" o "de X ni dona ni..."

Una de les estructures més representatives d'aquest tipus és la fórmula negativa "ni X ni Y" o "de X, ni dona ni...", que expressa un rebuig categòric i absolut cap a una localitat, sovint amb un to burlesc, ofensiu o despectiu. La repetició d'aquesta estructura en diversos punts del territori, amb mínimes variacions, demostra el seu ús com a tòpic modular, fàcilment adaptable a diferents contextos geogràfics i culturals.

L'aparició de variants en castellà (Andilla, Altura, Castellfabib [Castielfabib], Xella [Chella], Utiel, etc.) demostra que aquesta estructura no només és pròpia de l'àmbit catalanoparlant, sinó que traspasa la frontera lingüística i s'adapta també en territoris castellanoparlants, com les comarques interiors del País Valencià (l'Alt Vinalopó, la Vall de Cofrents, la Foia de Bunyol, l'Alt Palància o el Racó d'Ademús).

La rima, generalment consonant (*rossí – d'allí, muntanera – Albatera, pimentó – meló – muntó*), en alguns casos es presenta com assonant o parcial, però manté sempre una forta musicalitat que n'afavoreix la retenció. Aquesta estructura, juntament amb la intenció satírica i el ritme intern, explica la seva alta capacitat de replicació i adaptació, fins i tot fora del seu context d'origen.

II, 30. *De Rossell*

ni dona ni porcell.

GRIERA, *Tresor*, V, 199. (Vol, II, pàg. 105)

VI, 13. *De Betxí,*

ni dona ni rossí,
ni res que siga d'allí.

a Moncofa. (Vol. 1, pàg. 181)

X, 29. *D 'Alfarrasí,*

ni dona, ni rossí,
ni res que siga d'allí.

a la Pobla del Duc. (Vol. IV, pàg. 187)

V, 7. *D 'Algemesí*

ni dona, ni rossí,
ni res que siga d'allí.

a Alzira. (Vol. IV, pàg. 95)

IX, 1. *D 'Albatera*

ni dona ni muntanera.

a Crevillent. (Vol. II, pàg. 234)

II. 51. *De Puçol*

Ni dona ni caragol.

a Morvedre. (Vol. III, pàg. 70)

II, 59. *De Rafaelbunyol*

ni dona ni caragol.

a Morvedre. (Vol. III, pàg. 71)

II, 69 b. *De Finestrat,*

ni home, ni dona
ni gos lligat.

ALBEROLA, *Refr.*, 55. (Vol. II, pàg. 89)

IX, 16. *D'Oriola*

ni cavall ni dona.

AMADES, *Canç.*, 1230. (Vol. II, pàg. 237)

VI, 30. *De Castelló,*

ni dona, ni pimentó,

ni meló,

que et robaran a muntó.

Comenge, 14. (Vol. IV, pàg. 126)

II, 21. *De Andilla,*

ni mujer ni borriquilla.

al Vilar [Villar del Arzobispo]. (Vol. IV, pàg. 52)

VII, 6. *De Altura*

ni mujer ni mula,

y si puede ser,

ni mula ni mujer.

a les Alcubles. (Vol. I, pàg. 200)

II, 36. *De Castiel,*

ni mula, ni mujer,

ni burro, si puede ser.

a Ademús. (Vol. II, pàg. 55)

II, 35. *De Castiel,*

ni ella ni él¹³.

a Ademús. (Vol. IV, pàg. 55)

¹³ *Castiel* és la forma popular escurçada de *Castielfabib*.

III, 27. *De Utiel*

ni ella ni él.

a Requena. (Vol. IV, pàg. 75)

VIII, 24. *De Chella,*

ni él ni ella.

a Anna. (Vol. IV, pàg. 151)

4.2.2. Dictats tòpics negatius

Aquest apartat recull aquells dictats tòpics que expressen una valoració globalment negativa de la dona, associant-la a la manca de valor, gràcia, bellesa o dignitat. A diferència d'altres categories, que se centren en aspectes concrets (físics, sexuals o de comportament), aquí predomina una visió generalitzadora i desqualificadora, on la dona apareix menystinguda de manera directa o simbòlica. Es tracta sovint d'un rebuig col·lectiu aplicat a les dones d'un poble concret, en forma de judici contundent i sovint rimat.

Una de les estructures recurrents en aquests dictats és la combinació de quantitat sense qualitat, resumida en la fórmula *són moltes i valen poc*, seguida d'una imatge hiperbòlica i burlesca com *p' a torrar una sardina l'arrastren per tot lo foc*. Aquesta fórmula, que trobem aplicada a localitats com Castellfort, Torreblanca, el Bellestar [Ballestar] o Benicàssim, serveix per ridiculitzar simbòlicament el col·lectiu femení d'un lloc a través d'una metàfora domèstica que transmet ineficiència i pèrdua de valor.

També apareixen altres expressions de desqualificació categòrica, com la famosa afirmació del personatge local *tio Roig*, que refusa explícitament casar-se amb una dona de Morvedre, o el refrany extremament ofensiu que clou amb *les dones, merda*, i que exemplifica una visió profundament misògina i degradant de la dona en determinats contextes del folklore.

A banda d'aquests exemples, s'hi inclouen dues expressions que, tot i no tenir l'estructura pròpia d'un refrany, s'han considerat rellevants per la temàtica del treball. Es

tracta d'un simple «joc de paraules», segons la classificació de Sanchis, que fa referència a la figura femenina. És el cas de: *ser una xica de la Plana* i *ser una xica de planes*.

Aquest apartat inclou, a més, dictats en castellà, com els de Villena (castellanoparlant) o Beneixama (de parla valenciana), que reproduïxen fórmules tradicionals com la *copla rimada*, utilitzada per desqualificar estèticament i emocionalment les dones d'una zona concreta.

III, 117. *Ser una xica de planes*¹⁴.

a Alcoi. (Vol. II, pàg. 136)

V, 3 b. *Ser una xica de la Plana*.

a València. (Vol. IV, pàg. 154)

I, 8. *Les xiques de Castellfort*

*són moltes i valen poc,
p'a torrar una sardina
l'arrastren per tot lo foc.*

a Benassal. (Vol. I, pàg. 78)

I, 3. *Les xiques del Ballestar*

*són moltes i valen poc,
p'a rostir una sardina
l'arrastren per tot lo foc.*

a la Pobla de Benifassà. (Vol. 1, pàg. 77)

V, 16. *Les xiques de Binicassi*

*són pites i els val p'a poc;
p'a torrar una sardina
desbaraten tot lo foc.*

¹⁴ Fa referència a la Vall de Planes (A València relacionen les xiques de tal característica, amb la Plana de Castelló). A més, Segons Joan Veny (1991: 90), aquest tipus d'expressió es podria considerar un cas de locució, que l'autor proposa anomenar *floreig verbal*.

a Orpesa. (Vol. I, pàg. 157)

V, 57. *Les xiques de Torreblanca*

*són moltes i valen poc,
p'a torrar una sardina
l'arrastren per tot lo foc.*

a Peníscola. (Vol. I, pàg. 166)

I, 32 a. *El tio Roig sempre dia*

*assentat al caral-sol:
-No vullc una dona de Morvedre
ni vullc rossí de Puçol.*

Pitos i flautes, 242. (Vol. III, pàg. 35)

V, 3. *Por Bañeras sale el sol,*

*por Benejama, la luna,
y las chicas del Campet
no tienen gracia ninguna.*

a Villena. (Vol. II, pàg. 161)

II, 69 f. *A València*

*la carn és herba;
l'herba, aigua;
els homes, dones,
i les dones, merda.*

AMADES, *Canç.*, 1232. (Vol. III, pàg. 75)

D'aquest refrany es consignen sis variants, documentades en fonts com *Kleiser*, *Amades* i *Gella*, amb lleus modificacions en els elements descriptius, però mantenint la crítica a València com a terra de “poca substància”. I, en algunes versions, la referència a les dones esdevé encara més desqualificadora.

4.2.3. Dictats tòpics amb referències físiques

En aquest apartat s'apleguen dictats tòpics que comparteixen una estructura recurrent basada en la descripció física col·lectiva de les dones d'una localitat, sovint a través de les mateixes paraules: *totes són altes i primes*. Aquesta afirmació inicial, aparentment neutra o fins i tot elogiosa, sol anar seguida d'una comparació animal o grotesca, habitualment amb escaletes o joquers per a gallines, que n'altera el to i l'eleva a categoria tòpica.

Aquest patró estructural es repeteix de manera gairebé idèntica en localitats com Albalat de la Ribera, Quart de Poblet, Tàrbena, Miramar, Montserrat, Montcada, Xàtiva o Castells, cosa que evidencia l'existència d'una fórmula fixada, que circula amb rima assonant i lleugeres variacions, conservant sempre la mateixa estructura i finalitat simbòlica. En alguns casos, es manté literalment l'expressió *pareixen escaletes d'ajocar-se les gallines*, mentre que en d'altres es parla de *joquers* o s'adapta el lèxic a formes dialectals com *es joques* a Tàrbena.

Aquest recurs estructural genera una imatge que, tot i no ser explícitament sexual, pot contenir dobles lectures: per una banda, l'al·lusió a la primesa extrema pot tenir connotacions estètiques (fins i tot negatives, assimilables a un esquelet); per altra, l'associació amb el *joquer de les gallines* pot suggerir, de manera indirecta, una funció reproductiva o insinuació sexual, especialment quan s'utilitza el verb *ajocar-se*.

D'altra banda, en alguns exemples, aquesta estructura es manté per relatar fets simbòlics o històrics; com en el cas de Benicàssim, en què s'al·ludeix a la figura de Cucala, un militar valencià, amb una composició rimada, fet que mostra com la forma fixada serveix també per vehicular relats culturals locals o memorables.

A més, cal destacar la dita tòpica recollida a Quart de Poblet, en la qual s'utilitza el terme *xurres*¹⁵ per referir-se a les dones, en lloc de formes més generals com *xiques* o *fadrines*, presents en altres dictats. Aquest mot designa, segons els repertoris lexicogràfics, les habitants de les zones interiors del País Valencià de parla castellanoaragonesa. La seva aparició en aquest context introdueix un element de

¹⁵ Vegeu l'entrada *xurro -a* al *Diccionari normatiu valencià* de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua: <https://www.avl.gva.es/lexicval/>.

marcació geolingüística, que vincula la descripció física amb una identitat territorial diferenciada.

IV, 60. *Les xiques de la muntanya*

*totes són altes i primes,
que pareixen escaletes
d'ajocar-se les gallines.*

a Albalat de la Ribera. (Vol. III, pàg. 161)

II, 71. *Les xurres d'ahí en amunt*

*totes són altes i primes,
que pareixen escaletes
d'ajocar-se les gallines.*

a Quart de Poblet. (Vol. II, pàg. 62)

II, 79. *Les xiques d'es Poble-dalt*

*totes són altes i primes;
jo les tinc comparades
a's joques de ses gallines.*

a Tàrbena. (Vol. II, pàg. 91)

V, 27. *Les xiques de Miramar*

*totes són altes i primes,
pareixen una escaleta
d'ajocar-se les gallines.*

a Daimús. (Vol. III, pàg. 188)

IX, 1. *Les xiques de la costera*

*totes són altes i primes,
i quan vas a demanar-les
s'ajoquen com les gallines.*

a Xàtiva. (Vol. IV, pàg. 160)

I, 15. *Les fadrines de Castells*¹⁶

*totes són altes i primes;
jo les tinc acompanyades
al jugar de les gallines.*

MARTÍ GADEA, *Tipos*, I, af. 1, 49. (Vol. I, pàg. 44)

V, 89. *Les xiques de Montserrat*

*totes són altes i primes,
que pareixen escaletes
d'ajocar-se les gallines.*

a Real de Montroi. (Vol. IV, pàg. 113)

II, 44. *Les xiques de les Casetes*

*totes són altes i primes,
que pareixen escaletes
d'ajocar-se les gallines.*

a Montcada. (Vol. II, pàg. 69)

V, 17. *Les xiques de Benicassi*

*han fet un ninot de palla,
i l'han gitat en lo llit
pensant-se que era Cucala.*

Pitos i flautes, 261. (Vol. I, pàg. 157)

4.2.4. Tòpics humorístics o grollers

Aquest apartat recull dictats tòpics que es caracteritzen per l'ús de l'humor popular, la sàtira i la burla com a mecanismes expressius. A través de rimes absurdes, jocs de paraules, exageracions i ridiculitzacions, aquestes expressions construeixen una imatge de la dona que oscil·la entre la comicitat i el menyspreu. A diferència d'altres

¹⁶ *Castells* és el diminutiu de *Castell de Castells*.

tòpics amb una intenció més moralitzadora o descriptiva, aquí el component lúdic o agressiu del llenguatge és clau per entendre la seva funció dins del folklore.

Molts dels exemples utilitzen imatges grotesques o absurdes, com ara la confusió entre un topet i una garrofa que acaba amb la mossegada d'un burro (Benicàssim), o el cas de les dones de la Carroja que cosien la bragueta al revés als pantalons de Sant Pere. Aquestes imatges tenen com a objectiu desqualificar les dones d'una localitat a través de l'exageració ridícula, tot emmarcat en la tradició de la burla intercomarcal.

En altres casos, l'humor es basa en la denúncia de la incompetència o la rusticitat, com en les rimes sobre les xiques de Torreblanca que filen "estopa podrida" o aquelles que han fet un ninot creient-se que era un heroi carlí (Benicàssim).

V,15. *Una xica a Binicassi*

*portave un topet al tòs;
pensant-se que ere garrofa
va un burro i li pegue un mos.*

a Càlig. (Vol. I, pàg. 157)

La mateixa cançó la canten de Benigànim, vila de la Vall d'Albaida (*Pitos i flautes*, 281).

V, 56. *Les xiques de Torreblanca*

*totes filen en cadira,
i en compte de filar lana
filen estopa podrida.*

a Peníscola. (Vol. I, pàg. 166)

I, 66. *Les xiques de la Carroja*

*li han fet un trage a Sant Pere;
li han cosit els pantalons
amb la bragueta darrere.*

a Callosa d'En Sarrià. (Vol. II, pàg. 56)

4.2.5. Dictats tòpics amb al·lusió explícita de la paraula *puta*

Aquest apartat recull un conjunt de dictats tòpics que es caracteritzen per la presència explícita de la paraula *puta*, utilitzada amb una clara intencionalitat despectiva i sexualitzadora, sovint formulats amb rimes fàcils i contundents. Aquests refranys ataquen directament la moralitat, la reputació o la sexualitat de les dones d'una localitat concreta, convertint el gentilici femení en el centre de la burla. Aquesta mena d'expressions es construeix habitualment amb estructures rimades i sonores —com *puta fina* o *si és puta no li pesa*—, fet que n'afavoreix la difusió i la persistència dins la cultura oral. Es tracta d'una fórmula parèmica que es pot adaptar a diversos pobles amb gentilicis femenins que encaixen fonèticament amb la rima, especialment aquells formats amb els sufixos *-i* o *-ina*, com ara *almassorina*, *segorbina*, *covarxina* o *torrentina*. En molts casos, el tòpic s'adapta a qualsevol poble amb un gentilici que rimi amb la fórmula establerta, com es veu en els exemples següents.

Una característica remarcable d'aquests dictats és el seu caràcter dialogat i provocador, com en el cas de la cobla atribuïda a Navaixes, on la burla inicial és replicada per una l'altra, sovint amb la mateixa estructura i funció burlesca.

Aquest corpus reflecteix una construcció simbòlica recurrent que associa el gentilici femení a atributs morals o conductuals mitjançant la repetició de patrons lèxics i rítmics. La reiteració de determinades paraules i estructures contribueix a la seva fixació en la memòria col·lectiva i a la seva funcionalitat dins les dinàmiques de la cultura oral.

V, 8. *Almassorina*,

puta fina.

a Moncofa. (Vol. I, pàg. 155)

VII, 11. *Segorbina, puta fina;*

si es de Altura, más segura;

jericana, más temprana;

en Castenó, una sí y otra no;

y en la calle de abajo, todas a 'estajo.

a Navaixes. (Vol. I, pàg. 201)

III, 6. *Si te cases en Ares,*
puta l'agarres.

a Cinctorres. (Vol. I, pàg. 120)

III, 20. *Covarxina*¹⁷
puta fina.

a Peníscola. (Vol. I, pàg. 106)

V, 49. *De Xeresa,*
si és puta no li pesa.

a Xeraco. (Vol. III, pàg. 193)

V, 95. *Torrentina*
puta fina,
i si és de Torís,
tira-li 'n sis.

a Quart de Poblet. (Vol. IV, pàg. 114)

VII, 8. *Ayorina,*
puta fina.

a Cofrents. (Vol. IV, pàg. 137)

VII, 9. *En Teresa,*
si es puta, no le pesa;
y en Ayora,
la que no es puta, llora.

a Cofrents. (Vol. IV, pàg. 138)

¹⁷ *Covarxí* és el gentilici dels de les Coves de Vinroma.

4.2.6. Dictats tòpics amb diferències dialectals

En aquest apartat es presenten dictats tòpics que fan referència a la diversitat dialectal i lingüística del País Valencià, especialment en zones de frontera entre el català (valencià) i el castellà. Més que una burla dirigida específicament a les dones, aquests versos utilitzen la figura femenina com a símbol col·lectiu per posar de manifest les diferències en la llengua, i més concretament en el lèxic quotidià, entre comunitats veïnes.

La fórmula *Les xiques de Villahermosa / al cresol diuen candil / a la finestra, ventana / i al julivert, perejil* —recollida per Sanchis Guarner i altres fonts— es troba documentada en diversos punts del territori, com ara Vistabella (en referència a Villahermosa) o Guardamar (en referència a Torrevella). La seva estructura senzilla, rimada i acumulativa en facilita la transmissió oral i la seva integració dins del folklore popular. A més, aquest *decir geogràfic*, com l'anomena Gargallo (2018), reflecteix la percepció d'una alteritat lingüística dins el mateix espai valencià.

Aquest tipus de rimes, que assenyalen la diferència lingüística de poblacions situades al cantó castellanoparlant de la frontera lingüística, poden funcionar com una burla basada en l'alteritat lingüística, amb una mirada irònica —i sovint crítica— des del punt de vista dels parlants del valencià.

Tal com assenyalen el mateix Sanchis Guarner i altres estudiosos com Joan Veny o Gargallo, aquestes expressions no només tenen valor etnogràfic, sinó també sociològic, ja que ens permeten traçar els límits i les percepcions culturals de la valencianitat. En aquest sentit, aquests dictats esdevenen una finestra privilegiada per entendre com la llengua i el territori són viscuts i representats per les comunitats que els habiten.

IV, 26. *Les xiques de Villahermosa*¹⁸

*al cresol diuen candil,
a la finestra, ventana,
i al jolivert, perejil.*

¹⁸ Villahermosa és el primer poble que parla castellà al sud de Penyalgosa (Gargallo, 2018). La mateixa cançó l'apliquen a altres pobles de la frontera lingüística, com el Villar de l'Arquebisbe [Villar del Arzobispo].

a Vistabella. (Vol. I, pàg. 143)

IX, 22. *Les xiques de Torrevella*

*al cresol diuen candil,
a la finestra, ventana
i al jolivert, perejil.*

a Guardamar. (Vol. II, pàg. 238)

5. VISUALITZACIÓ GEOGRÀFICA DELS DICTATS TÒPICS

Amb la voluntat d'oferir una representació visual de la distribució territorial dels dictats tòpics analitzats, s'han elaborat dos mapes interactius mitjançant la plataforma *Padlet*, una eina digital que permet geolocalitzar punts sobre el mapa i incorporar-hi anotacions, exemples i observacions contextuais. Aquesta proposta cartogràfica té com a precedent el projecte de Víctor Pàmies, que, a través de Google Maps, ha confeccionat una cartografia paremiològica amb la ubicació de les dites tòpiques referides a municipis del domini lingüístic català. Tot i aquest referent, s'ha optat per *Padlet* per tal d'aconseguir una eina més visual, intuïtiva i personalitzable. Vegeu els mapes interactius aquí:

Mapa 1: <https://padlet.com/martabaupajuelo/MAPA1>

Mapa 2: <https://padlet.com/martabaupajuelo/MAPA2>.

Els mapes elaborats són, en primer lloc, el *Mapa 1*, en el qual es mostren els municipis on s'ha recollit i documentat l'ús o transmissió oral dels dictats tòpics. Cal destacar que les localitats de parla valenciana s'han representat amb un punt de color lila, i les de parla castellana amb un punt de color vermell. Aquesta distinció permet observar la distribució lingüística del corpus segons la llengua original del dictat, alhora que posa en evidència les fronteres lingüístiques internes de la Comunitat Valenciana.

En segon lloc, el *Mapa 2*: recull els municipis que apareixen al·ludits dins dels dictats tòpics, independentment d'on s'hagin recollit. També en aquest cas s'ha mantingut la distinció cromàtica segons la llengua de la formulació.

Una comparativa entre els dos mapes permet constatar que el nombre de municipis mencionats en els dictats (mapa 2) és notablement superior al de municipis, on s'han recollit (mapa 1). Concretament, el primer mapa conté 52 localitats, mentre que el segon n'inclou 112.

Aquests mapes ofereixen una visualització clara de l'abast i la concentració geogràfica dels dictats tòpics, alhora que permeten detectar patrons regionals rellevants: zones amb major densitat de refranys, presència significativa de dites en castellà, repetició de fórmules aplicades a diversos municipis o zones limítrofes amb contacte lingüístic actiu.

Aquesta representació cartogràfica constitueix, per tant, un complement metodològic rellevant que enriqueix l'estudi lingüístic i temàtic, i afavoreix una lectura territorial i comparativa del corpus parèmic analitzat.

6. CONCLUSIÓ

Els dictats tòpics han posat en evidència com la figura femenina es construeix a partir d'estereotips i percepcions arrelades en la tradició oral, sovint centrades en aspectes físics o en rols socials, mentre que la figura masculina no rep el mateix tractament. Tot i que existeixen dictats tòpics que fan referència als homes, aquests no solen estar marcats per una càrrega sexista ni per una descripció detallada de trets físics o rols socials de la mateixa manera que passa amb les dones. Això reforça la idea que el folklore oral ha contribuït, històricament, a la construcció de percepcions desiguals entre gèneres.

A més, en l'estudi han aparegut dictats tòpics que fan referència a personatges i esdeveniments històrics. Per exemple, la menció a *Cucala*, un militar valencià. Així, doncs, els dictats tòpics poden ser un clar retrat de la història social.

Paral·lelament, s'ha analitzat la relació entre llengua i identitat en els refranys estudiats. S'ha observat l'existència de topònims escurçats, com en el cas de *Castielfabib*

que es redueix a *Castiel*, o en el de *Puertomingalbo*, simplificat com *El Puerto*. A més, la delimitació entre pobles valencianoparlants i castellanoparlants posa de manifest diferències lèxiques rellevants, amb termes com *xurres*, *xiques* i *fadrines*, que evidencien les particularitats lingüístiques de cada zona. En aquest sentit, destaca la preferència per l'ús del castellà en les dites tòpiques entre parlants de català, un fet que sembla respondre a la percepció de prestigi i a la influència històrica del castellà en el territori.

Finalment, cal destacar que aquest estudi es basa en fonts directes recollides per Manuel Sanchis Guarnier a través de la tradició oral, així com en fonts indirectes procedents de diverses obres i autors que han estructurat i analitzat el folklore valencià.

Tot plegat constitueix un tresor de cultura popular i un reflex sobre l'alteritat dels pobles valencians.

7. BIBLIOGRAFIA

COROMINES, J. (1989-1997): *Onomasticon Cataloniae: Els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes. 8 vols. Accessible en línia: <<https://oncat.iec.cat/>>.

FONTANA I TOUS, J. (2022): “Setze jutges. Dictats tòpics peninsulars i veïnatge lingüístic”. *eHumanista/IVITRA* 22: 267-283. Accessible en línia: <<https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/192497/1/727580.pdf>>.

GARGALLO GIL, J.E. (2018): «Les xiques de Villahermosa / al cresol diuen candil... Decires geográficos en los confines de la valencianidad», R. Antonelli, M. Glessgen, P. Videsott (ed.), *Atti del XXVIII Congresso internazionale di linguistica e filologia romanza (Roma, 18-23 luglio 2016)*. Estrasburg: Société de Linguistique Romane, p. 1291-1404. ISBN: 979-10-91460-34-7.

GARGALLO GIL, J.E. (en premsa): «“Para chicas guapetonas / Villafranca y Angresuela...”». Decires geográficos contenidos en el *Onomasticon Cataloniae*».

SANCHIS GUARNER, M. (1998 [1943]): «Folklore geogràfic de la comarca d'Alcoi». *Miscel·lània Fabra: recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 380-400.

SANCHIS GUARNER, M. (1982): *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*.

València: Eliseu Climent. (Col·lecció Biblioteca President Pujol).

— *Volum I: Sector septentrional*. València: L'Estel, 1963.

— *Volum II: Sector meridional*. València: L'Estel, 1965.

— *Volum III: Sector central-litoral*. València: L'Estel, 1968.

— *Volum IV: Sector central-interior*. València: Eliseu Climent, 1983. (Dins *Obra completa*).

VENY, J. (1991): «Cap a una tipologia de l'etimologia popular», *Mots d'ahir i mots d'avui*.

Barcelona: Empúries, p. 71-95.

7.1 Fonts citades per Manuel Sanchis Guarnier

ALBEROLA: *Refr.*, *Refraner Valencià*, per E. ALBEROLA. València, 1928.

AMADES: *Canç*, *Folklore de Catalunya*. *Cançoners* per J. AMADES. Barcelona, 1951.

ATP, *Arxiu de Tradicions Populars*. Barcelona, des de 1928.

COLOMA: *Viaje*, RAFAEL COLOMA, *Viaje por tierras de Alicante*. Madrid, 1957

Encisam, *Ensisam de totes herbes...*, per un Afisionat [J. MARTÍ GADEA]. València, 1891.

FIGUERAS: *Geogr.*, *Geografía General del Reino de Valencia*, dirigida por F. CARRERAS Y CANDI. Volum *Provincia de Alicante*, por F. FIGUERAS Y PACHECO. Barcelona, s. d.

GELLA: *Refr. Mar.*, *Refranero del mar*, per J. GELLA ITURRIAGA. Madrid, 1944.

GRIERA, Antoni: *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular de Catalunya*, 14 vols. 2a ed. Barcelona: Edicions Polígrafa, 1966 [1a ed. 1935].

MARTÍ GADEA: *Dicc. val.*, *Diccionario general valenciano-castellano*, per J. MARTÍ GADEA. València, 1891.

MARTÍ GADEA: *Tipos, Tipos, modismes y cosas raras y curiosas de la Terra del Gè...*, per J. MARTÍ GADEA. València, 1912.

MARTÍNEZ KLEISER: *Refr.*, *Refranero general ideológico español*, compilado por L. MARTÍNEZ KLEISER. Madrid, 1953.

MARTÍNEZ: *Folkl.*, *Folklore valencià. Coses de la meua terra (la Marina)*, per F. MARTÍNEZ I MARTÍNEZ. València, 1912-1947.

Pitos i flautes, Folklore valencià titulat Pitos i Flautes. Nou ensisam de totes herbes, correchit y aumentat per Un auhelo sense nets ni netes [J. MARTÍ GADEA]. València, 1914.

SEGUÍ: CMPV, *Cancionero Musical de la provincia de Valencia*, per Salvador SEGUÍ. València, 1980.

VERGARA: *Dicc. Geogr.*, *Diccionario geográfico popular de cantares, refranes, adagios, proverbios, locuciones, frases proverbiales y modismos españoles*, por G. M. VERGARA, Madrid, 1932.

7.2 Webgrafia

Associació d'Escriptors en Llengua Catalana (AELC). (s. d.): *Biografia de Manuel Sanchis Guarner*. <https://www.escriptors.cat/autors/sanchisguarnerm/biografia>. [Consulta: maig de 2025].

PÀMIES, V. (2012): *Mapa interactiu del refranyer geolocalitzat*. Universitat de Vic. Disponible a: https://www.uvic.cat/personal/vpamies/mapa_refranyer/. [Consulta: maig de 2025].

PÀMIES, V. (2020): *Paremiologia catalana comparada digital*. [En línia]. Disponible a: <https://pccd.dites.cat> [Consulta: maig de 2025].

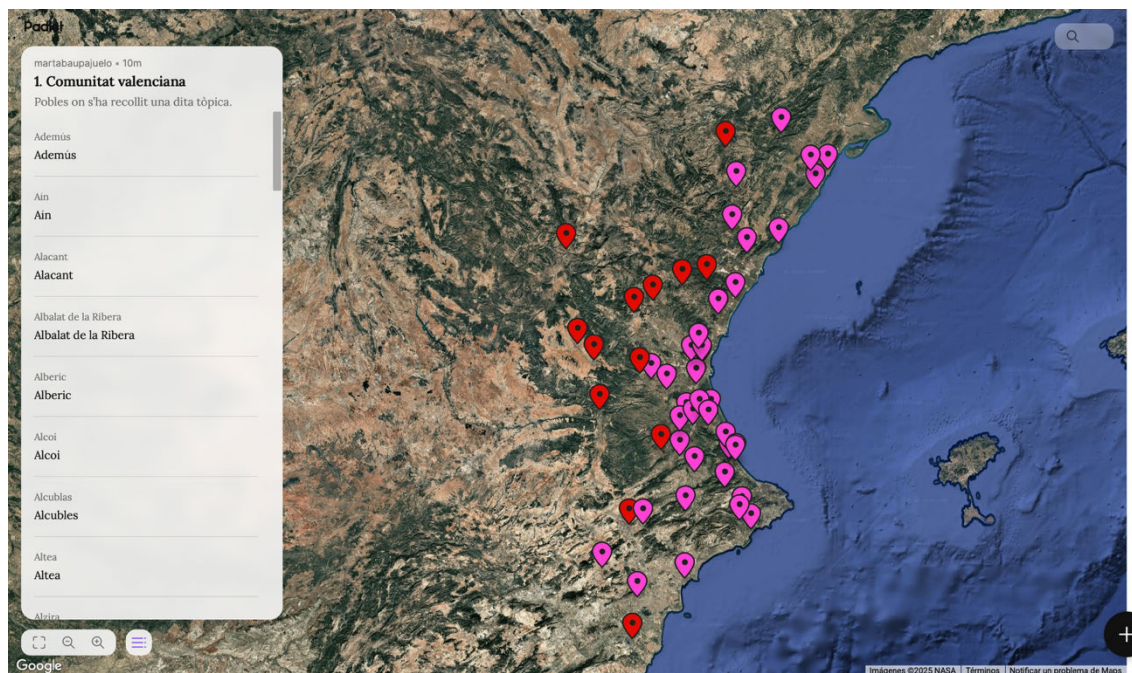
Real Academia de la Historia. (s. d.): *Manuel Sanchis Guarner*. <https://dbe.rah.es/biografias/7375/manuel-sanchis-guarner>. [Consulta: maig de 2025].

Universitat de València (2011): *Manuel Sanchis Guarner i la llengua dels valencians: ciència, compromís i diàleg*. <https://www.uv.es/cultura/v/docs/expsanchisguarner.htm>. [Consulta: maig de 2025].

VilaWeb (25 de maig de 2023): *Sanchis Guarner, de València a l'ànima de Mallorca*. <https://www.vilaweb.cat/noticies/sanchis-guarner-valencia-mallorca>. [Consulta: maig de 2025].

8. ANNEXOS

8.1. Annex 1

8.2. Annex 2

